

VII. EVROPA V PŘEDVEČER SVĚTOVÉ VÁLKY

1. Vliv vítězství nacismu na politický vývoj v Evropě

Jmenování Hitlera říšským kancléřem nevyvolalo v politických a diplomatických kruzích v Evropě větší překvapení. Zejména za vlády gen. Schleichera si diplomaté v Berlíně nedělali iluze, že jde o přechodnou vládu, která má připravit podmínky pro příchod nacistů k moci. Základním cílem nacistů se stalo upevnění jejich vnitropolitického režimu jako předpoklad realizace širších agresivních plánů.

V zahraničně politické oblasti se formálně navázalo na předcházející cíle Papenova a Schleicherova kabinetu. Ministr zahraničí Konstantin von Neurath se snažil vytvářet iluze, že převzal tuto funkci jen proto, aby zabránil výstřelkům nacistů. V prvním období nacistické vlády nelze hovořit o jednotné realizaci zahraniční politiky. Kromě Wilhelmstrasse (ministerstvo zahraničí) považovali za potřebné vyjadřovat se k mezinárodním otázkám i mnozí nacističtí pohlaváři: Rosenbergovo byro NSDAP, Ribbentrop, Göring apod.

Vítězství nacismu v Německu mělo podstatný vliv na prohloubení negativních rysů v evropské politice. V roce 1933 začalo období konkrétní přípravy nového měření sil v zájmu změny existujícího územního uspořádání, tj. boj za nové rozdělení světa. V Evropě vzniklo ohnisko nové světové války. Pod vlivem vítězství nacismu došlo k narůstání revizionismu.

Francouzská společnost na přelomu let 1932-1933 prožívala politickou krizi. Pro meziválečnou Francii typické střídání vlád se výrazně projevovalo i v době, která vyžadovala určitou politickou stabilitu. Unavená veřejnost viděla často příčinu špatného postavení Francie ve světě v jejích závazcích ke státům střední a jihovýchodní Evropy. Francouz lehce uvěřil, že příčinou špatných vztahů s Itálií je problém Jugoslávie a že francouzsko-německý vztah komplikuje Polsko. Vítězství nacismu v říši nepřekvapilo francouzskou veřejnost, zdálo se, že nastala určitá úleva, protože se tento vývoj předpokládal. Dlouholeté napětí povolilo, Quai d'Orsay (ministerstvo zahraničí) zaujal vyčkávací stanovisko. Koncem ledna 1933 vznikla vláda Édouarda Daladiera. Nerozhodnost jeho vlády byla odrazem značných diferencí v řadách vládní radikálně socialistické strany. Linií sblížení s říší představovala skupina kolem Daladiera a George Bonnetta, Édouard Herriot zastával stanovisko neustupovat před Hitlerem.

Velká Británie koncem roku 1932 upevnila své postavení vedoucí mocnosti na kontinentě. Nepochybně v souvislosti s tím se v britské zahraniční politice projevovaly tendence směřující k vytvoření určitého systému direktoria velmocí. Po nástupu Hitlera zaujala Velká Británie vyčkávací politiku. Pacifistické ideály a představy anglické společnosti vyústovaly v sympatie s bojem proti "nespravedlivým" poválečným mírovým smlouvám a velmi se blížily k názoru, že mírová revize je nevyhnutelná. Za tohoto stavu nebylo velkým problémem ovlivňovat veřejné mínění Velké Británie ve smyslu podpory revizionismu poukazováním na možnost mírového přínosu vyřešení otázek polského koridoru, italsko-jugoslávských vztahů apod. Většina anglické společnosti se stavěla negativně k nacismu, ale začátkem roku 1933 panovaly ještě ve Velké Británii silné proněmecké nálady a sympatie. Toto veřejné mínění se postupně měnilo, protože politický útlak, rasová nesnášenlivost a antisemitská opatření nacistické vlády vyvolaly nespokojenost a přímo odpor v anglické veřejnosti.

Britská vláda došla k závěru, že musí hrát úlohu zprostředkovatele. Paříž se stala terčem soustavného nátlaku. Velká Británie nejen že ostentativně vyhlášovala, že nepřijme žádné nové závazky na kontinentě, ale premiér James Ramsay MacDonald a ministr John Allsebrook Simon žádali, aby Francie nepodnikala žádné kroky, které by se mohly vysvětlovat jako politické obkličování Německa. V britské politice se projevovala snaha oslabit německo-italskou spolupráci. Cílem tohoto postupu bylo zabránit vytvoření dvou bloků v evropské politice, vytvořit podmínky pro sbližování Paříže a Říma, a tím pro konsolidaci politické situace na evropském kontinentě. Ve Velké Británii se v plné míře začala uplatňovat politika appeasementu vůči Itálii a Německu.

Itálie přivítala nástup Hitlera s nadšením. Mussolini se snažil dosáhnout s Hitlerem dohody o některých otázkách mezinárodní politiky. Existovalo mnoho styčných bodů: revize mírových smluv, oslabení francouzského spojeneckého systému, výhrady proti SN a pod., ale byly i sporné otázky, např. Rakousko. Vítězství nacistů podstatně ovlivnilo vývoj německo-ruských vztahů. Sovětské vedení mělo negativní, nepřátelský postoj vůči nacismu. Nedůvěru budila také Papenova a Hugenbergova přítomnost v Hitlerově vládě, zatímco z účasti Neuratha a Blomberga se vyvozovala kontinuita zahraniční politiky. Ochlazení rusko-německých vztahů přispělo k oživení sovětských vztahů k Polsku, což se projevilo podepsáním paktu o neútočení. Tato skutečnost vyvolala na německé straně podezření, že Rusko změnilo svůj postoj k versailleské smlouvě, proti níž vystupovalo dříve zcela kategoricky. Nacisté nejen vedli kampaň proti komunistickému hnutí v Německu, ale začali akce i proti sovětským obchodním zastupitelstvím v říši. Postupně, jak se projevovala agresivita nacismu, Rusko usilovalo o sblížení s velmocemi, které byly ochotny se postavit na odpor německému imperialismu. Kromě vývoje v Evropě je k tomu nutily i agresivní akce Japonska na Dálném východě. SSSR, i když byl odpůrcem versaillesko-washingtonské soustavy, postupně měnil názor na práci SN. Sbližování Ruska s Francií a jejími spojenci bylo postupné a první výsledky se ukázaly dříve ve spolupráci s Malou dohodou než s Paříží.

2. Pakt čtyř velmocí

Velká Británie si uvědomovala své klíčové postavení v evropské politice a z obav před vývojem událostí na kontinentě na jaře 1933 zaktivizovala svou činnost. Začala horečně pracovat na zmírnění vzájemných rozporů mezi velmocemi. Protože vládnoucí kruhy Velké Británie se chtěly vyhnout účasti v evropské válce, vyhovovala jim cesta ústupků nacistickému Německu a fašistické Itálii.

Nebylo tajemstvím, že britská a italská politika mají blízké a dokonce identické pohledy na závažné problémy evropského vývoje. Spojovalo je zejména společné úsilí oslabit pozice Francie na kontinentě. Pokud šlo o Německo, Londýn a Řím byly pro určité ústupky Hitlerovi na úkor francouzských spojenců. MacDonaldova vláda také projevovala značné pochopení pro nápravu křivd způsobených mírovými smlouvami a pro mírovou revizi, kterou fašistická propaganda představovala jako jedinou spásu Evropy před srážkou přívrženců statu quo a revizionistického tábora. MacDonald i Mussolini považovali SN za prodlouženou ruku francouzské politiky, která zmenšovala význam velmocí. Podle MacDonalda malé státy překážely jejich dohodě a vlastně jejich

neústupnost způsobila zvýšené napětí v mezinárodních vztazích. V situaci, kdy odzbrojovací konference v Ženevě se octla ve slepé uličce MacDonald otevřeně vyhlašoval, že by uvítal pozvání k návštěvě Mussoliniho. Dne 18. března 1933 poprvé po skončení války navštívil britský premiér fašistickou Itálii. Mussolini seznámil MacDonalda a Simona s Projektem politického paktu o dohodě a spolupráci mezi čtyřmi západními velmocemi, který se stal ústředním tématem rozhovorů.

Italská politika vycházela z faktu, že Itálie není ještě připravena na válku. Mussolini se už mnoho let snažil zařadit Itálii mezi největší evropské velmoci, proto vkládal velké naděje do paktu čtyř. Protože italská politika vycházela z předpokladu, že účast Německa je v paktu nevyhnutelná, Mussolini předestřel projekt nejprve německé vládě, ještě dříve nežli jej předložil Angličanům. Hitler, po zvážení nepříznivé mezinárodní konstelace pro Německo, zásadně schválil Mussoliniho plán, i když vůči některým článkům měl určité výhrady. Když Mussolini získal Hitlera, mohl s větší jistotou přistupovat k jednání s MacDonaldem. MacDonald a Simon byli římským prostředím úplně fascinováni a neskrývali, že obdivují fašistický systém. Mussoliniho návrh přijali za základ jednání a přislíbili mu podporu. K přijetí plánu zbývala jen Francie. 21. března 1933 se setkal v Paříži MacDonald s Daladierem, kterému sdělil, že Mussoliniho tužba po míru je upřímná, což chce Itálie vyjádřit svou spoluprací s velmocemi. Francouzské stanovisko k Paktu čtyř bylo poznamenáno nerozhodností. Přes ostrou kritiku, kterou vyslovili v Paříži na adresu Mussoliniho projektu, francouzská vláda se nestavěla negativně k italské iniciativě.

Prudká vlna odporu proti strůjčům direktoria se zvedla v malých a neutrálních státech, zejména v Malé dohodě, Polsku a Turecku. Ve Velké Británii většina britských politických činitelů i Foreign Office (ministerstvo zahraničí) přijali MacDonalldovu interpretaci Mussoliniho projektu také s pochybnými pocity a výhradami. I když na jedné straně se premiérovi přiznávala dobrá vůle pomoci Evropě v těžké situaci, na druhé straně se mu vyčítalo, že svým přehnaným zájmem by mohl Velkou Británii zatáhnout do sporů, které existovaly na kontinentě, o což britská politika neměla zájem. Nejostřejší slova vyslovil v Dolní sněmovně Winston Churchill, který MacDonalldovu návštěvu v Římě nazval "cestou do Canossy". Britský kabinet přijal Mussoliniho projekt za základ jednání. Aby projekt přijala Francie, musely být v něm provedeny takové korekce, které by jej učinily přijatelným Paříži. Pro Itálii znamenaly zásahy do původního textu hořkou pilulku. Anglický protinávrh znamenal ústup od Mussoliniho idey direktoria a značně okleštil princip revize. Daladierova vláda usilovala o provádění pacifistické politiky jak uvnitř, tak i za hranicemi. V zahraniční politice se řídila heslem vyhnout se izolaci. Protože Daladier bral ohled na všechny strany, tato skutečnost bránila vládě nastoupit rozhodnou cestu. Zejména její závislost na britské politice byla velmi riskantní. Souhlasit s Paktem čtyř by však znamenalo pro Francii vzdát se tradiční francouzské politiky na kontinentě. Znamenalo by to, že Francie se vzdala svých spojenců, což by vedlo k rozpadu francouzského spojeneckého systému a poválečného statu quo. V porovnání s britským protinávrhem francouzská odpověď ještě více oslabovala původní Mussoliniho text. Díky pružným formulacím a šikovnosti zkušené francouzské diplomacie, připomínky a doplňky Paříže neodmítaly iniciativu italské vlády, ale ve skutečnosti

značnými zásahy převážely původní projekt a eliminovaly ta místa, která byla škodlivá pro Francii a její spojence.

V květnu 1933 v diskusi mezi italskou vládou a francouzským a britským vyslancem v Římě vznikl společný návrh, který byl kompromisem mezi francouzským a německým protipólem. Dne 7.června 1933 byl pakt parafován. Konečný text Paktu čtyř měl šest článků a jen velmi málo se lišil od francouzského protinávrhu. Dne 15.července 1933 byl pakt podepsán. Itálie jej ratifikovala 29.července 1933.

Pakt čtyř nesplnil cíl, který očekávali jeho příznivci. Nestal se aktivním faktorem v mezinárodní politice, ani nástrojem na přetvoření mapy evropského kontinentu.

3. Krach odzbrojovací konference

Počátkem února 1933 začala v Ženevě druhá etapa odzbrojovací konference. I když konference měla za sebou rok práce, v podstatě nebylo vidět výraznější výsledky. Bylo to způsobeno zejména tím, že odzbrojovací konference neustále rozšiřovala okruh problémů bez toho, aby činila závěry a efektivně zhodnotila projednané otázky. Druhou etapu konference ovlivnila momentální politická situace v Evropě charakterizovaná nástupem nacistického režimu v Německu. Státy, které byly nejvíce vystaveny nebezpečí nacistické agrese, si začaly uvědomovat, že odzbrojit znamená vlastně podporovat totalitní síly ve světě.

Francouzská delegace zdůrazňovala, že je nemožné redukovat stav armády a výzbroje bez dostatečných záruk bezpečnosti. Německý delegát Rudolf Nadolny dokazoval, že je potřebné přikročit k snížení stavu armád, a to nejen evropských, ale i koloniálních, přičemž si Německo nárokuje mít stejné zbraně jako ostatní armády a zbrojením se vyrovnat úrovni jiných států. Britští politici na konferenci zastávali názor, že odzbrojení má probíhat nezávisle od vytvoření systému bezpečnosti.

V létě 1933 byla činnost odzbrojovací konference přerušena pro rozpory, které se vyskytly ve všech klíčových otázkách. Kromě hlavního francouzsko-německého rozporu existovaly rozdílné názory na otázku odzbrojení i v Římě a Londýně. I když na jedné straně italská politika v létě 1933 se značně přiblížila k francouzskému pojetí, přijímajíc princip kontroly a dvě odzbrojovací etapy, na druhé straně do určité míry schvalovala německý požadavek zbrojení. Proto pracovala společně s britskou politikou na tom, aby se v odzbrojení urychleně dospělo k určitému konkrétnímu výsledku.

Když tři velmoci (Velká Británie, Francie a USA) odmítly německé argumenty a upřesnily svá stanoviska v tom smyslu, že nepřipustí nové zbrojení, nabyly události dramatický spád. 14.října 1933 Německo opustilo odzbrojovací konferenci a vystoupilo ze SN. Jako důvod uvedlo, že odzbrojovací konference nesplnila svou úlohu, když nedokázala prosadit všeobecné odzbrojení. I když německý krok přišel náhle a nečekaně a v prvním okamžiku dezorientoval delegáty v Ženevě, byl dopředu plánován a dobře promyšlen. Odzbrojovací konference byla pro Hitlera od samého začátku odsouzena ke krachu. Nacisté za žádných okolností nebyli ochotni přijmout ani omezený odzbrojovací program.

V tentýž den, když německá vláda oficiálně oznámila svůj odchod ze Ženevy, říšský kancléř pronesl projev, ve kterém oznámil veřejnosti, že rozpouští říšský sněm, zvolený v březnu 1933 a že nové volby do říšského sněmu v listopadu 1933 budou mít charakter plebiscitu o nacistické zahraniční politice.

Po 14.říjnu se odzbrojovací konference octla v dilematu. Část

delegátů byla pro to, aby se v jednání pokračovalo a byla podepsána odzbrojovací konvence i bez účasti Německa. Druhá část států prosazovala stanovisko, aby se konference přerušila, protože bez Německa nelze dojít ke konečnému efektu. První skupinu představovala Francie a její spojenci, avšak autorita francouzské vlády nestačila přinutit ostatní velmoci, aby v práci pokračovaly.

4. Zrušení Locarna

Počátkem roku 1934 podepsalo Polsko s Německem pakt o neútočení, kterým vyvrcholily v polské zahraniční politice nové tendence, které reprezentoval ministr plk. Józef Beck. Podle něho se Evropa rozdělila na dva bloky: revizionistický a protirevizionistický. Blok usilující o revizi výsledků 1. světové války byl podle Becka dynamický, patří mu budoucnost, a proto se Polsko k němu musí připojit. Polské ministerstvo zahraničí ovládali tzv. austrijáci z Haliče, které megalománie přivedla až k programu rozbití Československa, k fantastickým plánům na ustavení velké polské říše, která by se zmocnila části území svých sousedů. Tato atmosféra zastírala polským politikům reálný pohled na vlastní situaci, na nebezpečí, jež Polsku hrozilo z nacistického Německa. Zatímco v ČSR vládní tábor a politická veřejnost pochopili včas, co hrozí z hitlerovského Německa, šířil Beck falešné iluze o důsledcích, jež pro Polsko vyplývají z událostí v Německu. Dohodou o neútočení pomáhalo beckovské Polsko nacistickému Německu z politické izolace.

Faktické vystoupení Polska z francouzského spojeneckého systému přinášelo s sebou nutnost, aby tento systém byl posílen sblížením s Ruskem. Prakticky to znamenalo, že Malá dohoda musí upravit své vztahy k Rusku. K určitému pokroku ve věci uznání Ruska došlo v lednu 1934 na zasedání rady Malé dohody v Záhřebu, kde bylo usneseno, že ve vhodný okamžik budou vztahy k Rusku normalizovány. Dne 9. června 1934 si ministři zahraničí ČSR a Ruska, Beneš a Litvinov, vyměnili dopisy, v nichž vlády obou zemí oznámily své rozhodnutí navázat řádné diplomatické styky. Zároveň s ČSR také Rumunsko navázalo řádné diplomatické styky s Ruskem.

Připojení se Polska a Maďarska k Německu dovršilo politické obklíčení ČSR. Tato skutečnost byla v Praze zjevná již v roce 1934 a přispěla k tomu, že ČSR se snažila posílit své postavení spojenectvím s Ruskem. Nutnost posílit spojenecký systém ČSR vyplývala i ze stále se uvolňující soudržnosti Malé dohody. Rumunsko i Jugoslávie odmítly další sblížení s Ruskem, přibližovaly se hospodářsky i politicky Německu. I když Rumunsko navázalo normální styky s Ruskem, další sblížení naráželo na řadu nerozřešených otázek, jež byly dědictvím minulosti. Kromě otázky Besarábie k nim patřila i otázka rumunského zlatého pokladu, který byl za války převezen do Moskvy. Hlavní překážkou sblížení byly však obavy z exportu komunismu.

Francouzská zahraniční politika nemohla pominout skutečnost, že proti Německu, jež odmítlo závazky versailleské mírové smlouvy, nemůže Francie očekávat pomoc od Anglie a Itálie. Nezbyvalo jí než podepsat pakt s Ruskem. Objektivní mezinárodní situace ji nutila, aby se s ním dorozuměla i proti své vlastní vůli. Po dlouhých průtazích byl 2. května 1935 podepsán na Quaid'Orsay pakt franco-ruský. Tisk francouzské pravice přijal pakt jako neštěstí, které zatahuje Francii do válečného dobrodružství. Postup Francie byl rozhodující i pro československou zahraniční politiku. Bez paktu Francie-Rusko nebylo by paktu

rusko-československého ze 16.května 1935. Podpisový protokol obsahoval doložku, podle níž byly závazky smlouvy účinné jen tehdy, jestliže oběti útoku poskytne pomoc Francie. Jestliže Francie vážala svůj pakt s Ruskem na souhlas SN, pak ČSR nejen přijala stejné omezení, ale navíc ještě vážala účinnost paktu na Francii. ČSR tedy odmítla jednostrannou sovětskou pomoc v případě, že by západní velmoci nebyly ochotny vést válku proti Německu, kdyby zaútočilo na ČSR. Beneš prohlásil britskému ministru zahraničí Edenovi, že bude-li ČSR ponechána samotná vedle Německa, musí se s ním dohodnout, neboť ČSR nikdy sama nepovede válku s Německem. Klíč k československé bezpečnosti tedy zůstal v Paříži. Odpovídalo to Benešovým představám o tom, že západ je pro ČSR rozhodující a že Rusko má hrát pouze úlohu činitele, který svým potenciálem posílí upadající význam versailleské soustavy proti Německu.

Rumunští politikové dávali přednost spojení s Polskem.

V Jugoslávii sílilo hnutí sympatií s nacistickým Německem.

Vyvěřalo jednak ze strachu před Itálií, jednak bylo dáno hospodářskými motivy, neboť Německo se stále více nabízelo jako ideální odbytiště jugoslávských zemědělských výrobků. Podle názoru jugoslávského ministerského předsedy Milana Stojadinoviče se měla Malá dohoda bránit pouze restauraci Habsburků v Rakousku a Maďarsku a Jugoslávie neměla na sebe brát jiné závazky.

Již uprostřed ledna 1936 se objevily první náznaky toho, že Německo se chystá remilitarizovat Porýní a vypovědět Locarno (rýnský garanční pakt z r.1925 zaručující status quo na německo-francouzské a německo-belgické hranici).

Došlo k tomu 7.března 1936 pod záminkou ratifikace franko-sovětského paktu. Remilitarizace Porýní značně oslabila možnost Francie zasahovat ve prospěch svých spojenců ve střední a jihovýchodní Evropě. Aby izoloval Francii, poslal Hitler Anglii návrh, že přijme-li západ jeho vypovězení Locarna a remilitarizaci Porýní, bude Německo ochotno uvažovat o návratu do SN. Současně s vypovězením Locarna ohlásil Hitler svůj úmysl uzavřít bilaterální pakt o neútočení se sousedy Německa. Dva dny poté však Göring otevřeně prohlásil československému vyslanci Mastnému, že nyní je na pořadu anšlus Rakouska, který bude proveden jako rodinná záležitost. Výsledkem remilitarizace Porýní bylo posílení německého vlivu, zejména na Balkáně a v Polsku. V dané situaci byla rozhodující reakce Anglie, která byla nakloněna tomu, aby se proti Hitlerovi nic nepodnikalo. Navíc Foreign Office doporučil, aby sousedé Německa přijali Hitlerovu nabídku na uzavření paktu o neútočení. Pod dojmem remilitarizace Porýní ratifikoval francouzský senát smlouvu s Ruskem. Jestliže v poslanecké sněmovně se sešlo 164poslanců, kteří hlasovali proti ratifikaci, pak v senátě to bylo, za nové situace, jen 48senátorů. Zásadní otázkou francouzské zahraniční politiky bylo, zda nyní Francie bude ještě s to vyplnit své smluvní závazky vůči svým východoevropským spojencům. Francie sice ujišťovala, že v každém případě půjde ČSR na pomoc, kdyby bylo napadeno Německem, ale ve skutečnosti nebyl postoj Francie zdaleka tak rozhodný. Již před rokem spojila Francie svou zahraniční politiku s Anglií a také nyní byla ochotna podříditi se Anglii ve své reakci na vypovězení Locarna. Na francouzsko-anglických poradách 19.března 1936 v Londýně konstatoval francouzský zástupce, že Francie už nemůže nadále garantovat bezpečnost ČSR, neboť to není geograficky možné. Jestliže Francie a Anglie nezastaví Německo už dnes, potom válka

je nevyhnutelná. Anglie však odmítla podporovat jakoukoliv francouzskou akci, namířenou proti remilitarizaci Porýní.

5. Občanská válka ve Španělsku

Dubnový převrat v roce 1931, který svrhl monarchii a nastolil druhou španělskou republiku, byl přijat na straně republikánů s nesmírným nadšením a velkými nadějemi, na monarchistické straně s trpným, ale fanatickým odporem. Republikánská vlna zaplavila celou zemi a umlčela každou opozici, na kterou narazila. Když se v červnu 1931 konaly volby do kortesů jako ústavodárného národního shromáždění, dobyly spojené republikánské strany 392mandáty, zatímco klerikálové a monarchisté vyšli z voleb pouze se 78mandáty. Nejsilnější stranou v republikánském bloku byli socialisté se 117mandáty. Vláda, v níž byli zastoupeni socialisté třemi svými předáky, měla za sebou drtivou většinu. Sotva se však národní shromáždění ustavilo, počaly se v republikánském bloku objevovat trhliny.

Bída, kulturní zaostalost a vznětlivý temperament tvořily odedávna ve Španělsku příznivé prostředí pro radikální politické a sociální směry. Silné pozice zde měl anarchismus a syndikalismus a po první světové válce se k nim přidružil i komunismus. Socialistická strana za druhé republiky předstihla počtem svých organizací a stoupců ostatní dělnické strany (komunisty a anarchisty). Podařilo se jí to však jen tím, že se přizpůsobila radikálním heslům konkurenčních směrů. Páteří dělnického hnutí ve Španělsku nebyly dělnické strany, ale odborové svazy, převyšující mnohonásobně počtem svých členů kádry dělnických stran.

Již v prvních dnech po svržení monarchie počali anarchisté a komunisté podněcovat davy k nové revoluci. Obě strany potíraly záměrně konsolidaci republiky: první zavrhovala jakoukoliv státní organizaci, druhá chtěla vytvořit ve Španělsku sovětskou republiku podle ruského vzoru. Opakující se generální stávky a sociální bouře, vyvolávané anarchisty, jimž nestačily sociální reformy a radikální zákony, působily stále nesnáze republikánské vládě. Republikánská ústava prohlásila Španělsko demokratickou republikou a zaručila dělníkům kromě sociálního pojištění minimální mzdy, účast ve správě podniků a na jejich hospodářských výsledcích. Státu vyhradila rozsáhlé právo expropriace a odluku od církve. Následovalo odhlasování pozemkové reformy, podstatně radikálnější než v ČSR. Katalánsko obdrželo autonomní statut. Nicméně anarchisté a komunisté pokračovali v kritice "buržoazní" politiky socialistických ministrů.

Nové volby z listopadu 1933 přinesly krutou porážku socialistů a levých republikánů, kteří šli do voleb odděleně. Naproti tomu klerikální a monarchistická pravice vyšla z voleb značně posílena, když získala 212mandátů, z toho téměř polovinu katolická Lidová akce advokáta Gil Roblese, zapřísáhlého nepřitele socialistů. Volby rozhodly ženy, které poprvé volily a byly pobouřeny útoky na kostely. Nová vláda se opírala o republikánský střed a pravici.

Boj proti vládě sblížil opět socialisty s levými republikány a vedl k vytvoření souručenství nazvaného Lidová fronta. Krajní pravice ovlivňovala stále více vládní politiku a byla ve stálých sporech s prezidentem Zamorou. Ten se rozhodl rozpustit kortesy a vypsals volby na 16.únor 1936. Za dva a půl roku se smýšlení voličů opět zásadně změnilo. Levice (Lidová fronta) dobyla celkem 265mandátů, pravice získala pouze 144míst a střed poklesl na pouhé 64mandáty. V kortesech se 473místy měla levice absolutní

většinu. Podle počtu odevzdaných hlasů však nebyly volební výsledky pro levici tak příznivé jako v počtu získaných mandátů. Ve skutečnosti pravice získala více hlasů než levice. 4,6mil. proti 4,3mil. hlasů levicových stran. Španělský volební řád totiž přiznával kandidátní listině, která na sebe soustředila ve volebním okrese nejméně 40% hlasů, čtyři pětiny mandátů. Protože Lidová fronta šla do voleb společně, podařilo se jí v mnoha okresech získat 4/5 mandátů a tím redukovat počet mandátů pravice a středu. Kromě toho volební řád přiznával poměrně větší počet poslaneckých míst městům, kde byl silnější vliv levice, než venkovu. Levici také pomohly hlasy anarchistů, kteří se poprvé zúčastnili voleb.

Výsledky voleb do kortesů daly po druhé vládu do rukou levice. Ministerská křesla byla rozdělena mezi republikány, protože socialisté odmítli do vlády vstoupit. Již první činy vlády vyvolaly prudkou opozici v pravicových stranách. Byla to zejména amnestie pro vězněné socialisty a komunisty, ostré zákroky proti fašistickým falangám a zrychlené tempo pozemkové reformy. V jediném březnovém týdnu usadila na půdě, kterou disponoval ústav pro pozemkovou reformu, skoro pět tisíc zemědělských dělníků. Socialistická strana se rozštěpila do tří proudů. Levice této strany hovořila o blízké sociální revoluci, po níž celá moc přejde na dělnickou třídu a bude nastolena diktatura proletariátu. Na nejbližším sjezdu hodlala vyloučit ze strany stoupence pravice a středu a sloučit ji s komunisty a Komunistickou internacionálou tak, jak to již učinily socialistické odbory a mládež.

Odbory kladly zaměstnavatelům stále nové požadavky, kterým se podnikatelé podrobili teprve po bouřlivých stávkách. Stále se opakující stávky, revoluční agitace mezi dělnictvem, napjaté poměry v závodech a právní nejistota neprospívaly hospodářskému rozmachu. Podnikatelé vyváželi své peníze za hranice, a tím zvětšovali úvěrové nesnáze na domácím peněžním trhu. Mnoho podniků zavřelo své závody pro vysoké daně, požadavky dělníků a nedostatek úvěru. Vyšší výdělky, jež odbory dělníkům vymohly, byly stále více vyvažovány vzestupem cen a větší nezaměstnaností. To jen nahrávalo revoluční agitaci anarchistů a komunistů a na druhé straně agitaci pravice. V podnikatelských a statkářských kruzích byla "bolševická" vláda nenáviděna.

Zvláště povážlivá situace se vytvořila v ozbrojených silách, kde se k politické nenávisti vůči vládě přidružily obavy ze ztráty existence v důsledku toho, že vláda odstraňovala osoby, které považovala za nespolehlivé. Znepokojení zasáhlo jak armádní důstojníky, tak policii a četnictvo. Již v první polovině června byl odhalen dobře organizovaný komplot, který měl rozdmýchat povstání v celé zemi.

Do napětí mezi pravíci a levíci vrhla v první polovině července zápalnou jiskru vražda vůdce monarchistů Calvo Sotely, jehož agitační řeči vedly k zavraždění jednoho levicově orientovaného policisty. Monarchisté prohlásili, že "naše poslání je zachránit Španělsko a my je zachráníme". Dne 17. července došlo k prvním pokusům o vojenské povstání v některých španělských přístavech. Dalšího dne se vzbouřily posádky cizinecké legie ve španělském Maroku pod velením generála Franca. Začala krvavá občanská válka. Generálové si osvojili právo hrát si na zachránce Španělska. Za jejich pronunciamentem však nestála jen důstojnická junta, nýbrž i vlivné politické strany a velká část veřejného mínění, kterou neklid v zemi popudil proti Lidové frontě. To ovšem nijak

neomlouvalo svévolnou akci generálů, neboť republikánská ústava poskytovala nespokojeným stranám dosti možností, aby se mohly legální cestou domáhat změny režimu.

Ukázalo se, že spiknutí bylo rozvětveno po celé zemi, téměř ve všech posádkách, v loďstvu i letectvu a že vládě zůstaly věrny jen zbytky armády. Pouze včasným zákrokem za pomoci dělnictva se podařilo udržet v rukou vlády 22 provincií ze 49. Již v prvních dnech povstalcí pevně zakotvili v jižním Španělsku, a tak mohli přepravovat z Maroka posily, aniž by tomu vláda mohla zabránit. Povstalecká vojska byla nucena úporně dobývat řadu měst na jihu a severu, hájených dělníky a zbytky vojska, jež vládě zůstaly věrny. Ve druhé polovině srpna Francova armáda utvořila velký oblouk, svírající střed země s hlavním městem, táhnoucí se od jihozápadu na sever až k Asturii a baskickým provinciím a na severovýchodě téměř ke Katalánii. Výhodou vlády bylo, že udržela velká města jako Madrid, Barcelonu, Valencii, severní pobřeží a celé východní Španělsko, nejlidnatější a nejprůmyslovější části země. To zabezpečovalo vládě nejen velkou lidskou rezervu pro armádu, ale i četné závody, schopné zásobovat ji výzbrojí. Zůstal jí také zlatý poklad státní banky pro nákupy zbraní, surovin a potravin za hranicemi, hlavně v Rusku.

Dělnické strany se chopily organizování milice a každá vytvořila vlastní vojsko. Vojenské operace zpočátku postrádaly jednotného plánu, narychlo sestavené oddíly se řítily proti nepříteli a pykaly za svou fanatickou chrabrost těžkými a zbytečnými ztrátami. Madridskými ulicemi procházely ozbrojené tlupy nikomu neodpovědné, jež svémocně zatýkaly občany. Republikánská vláda musela ustoupit socialisticko-komunistické vládě Caballerově, v níž republikáni obdrželi jen slabé zastoupení. V Barceloně se vlády zmocnili anarchisté a komunisté.

Teprve postupně se dělnickým předákům podařilo v zázemí a na frontách zavést pořádek a z milice vytvořit organizovanou armádu. Umírnění dělničtí vůdci působili také na to, aby fanatici zanechali komunistických a kolektivistických experimentů, jež občanské kruhy zaháněly na stranu Franca, a aby své zbraně obraceli proti společnému nepříteli, a ne proti svým spojencům. Počátkem listopadu 1936 vláda přesídlila z Madridu do Valencie a byla doplněna o zástupce socialistických a anarchistických odborů. Po krvavém povstání anarchistů v Barceloně Caballerova vláda v květnu 1937 odstoupila a byl jmenován kabinet pod předsednictvím socialisty Negrina. V průběhu roku 1937 se poměry v republikánském táboře zkonsolidovaly.

Zatím však gen. Francisco Franco, který obdržel vydatnou pomoc z Itálie a Německa, přešel na několika stranách k útoku. Koncem roku 1937 byla vojenská převaha na straně Francově, který byl podporován až 80tisíci italských vojáků. Situace republikánů byla ztížena neintervenčním stanoviskem Anglie a Francie. Jediná pomoc, kromě Mexika, přicházela ze sovětského Ruska a od Komunistické internacionály (interbrigadisté). Výsledkem války byla města rozstřílená italskými, německými a ruskými granáty, statisíce mrtvých a raněných, hrůzné obrazy fanatického teroru za frontami obou válčících stran (v čemž "národní" tábor Francův dosáhl rekordu), nesmírná bída obyvatelstva a kritické napětí mezi evropskými státy. V této krvavé epopeji byla rozstřílena také Španělská republika a demokracie.

Po celý rok 1937 a 1938 se republikánská vláda, opuštěná západními demokratiemi i Společností národů, statečně bránila Francovým vojákům a italským a německým "dobrovolníkům". Když

britská a francouzská vláda uznaly Francovu "národní" vládu v Burgosu za oficiální vládu Španělska, došlo k rozpolcení republikánského tábora a ke zhroucení zbytku republikánské obrany koncem března 1939. Franco nastolil režim osobní moci, opírající se o Falangu, budovanou podle italské fašistické předlohy, která tvořila nejradikálnější element v tzv. Movimientu, politickém hnutí seskupujícím hlavní režimní síly.

6. Lidová fronta ve Francii

Francouzské vlády III. republiky (1870-1940) nebyly ani výlučně pravé, ani výlučně levé. Politikové, kteří zasedali na ministerská křesla, náleželi k různým stranám a skupinám, s nimiž je často pojily svazky dosti volné. Podle politických nálad ve sněmovně, velmi často se měnících, klonilo se složení vlád jednou k pravici, jindy k umírněné levici. Celkem vyznačovaly se francouzské vlády jakýmsi pokrokovým konzervatismem.

Předejrou lidové fronty (LF) bylo příkré zahrocení protiv mezi sněmovní pravicí a levicí na počátku roku 1934, v němž nemalou úlohu hrála velká aféra podvodníka a vyzvědače Alexandra Staviského. Pravice, která byla v opozici, využila toho, že do machinací byli zapleteni někteří vysocí úředníci, k prudkým útokům proti vládě i sněmovně. Dne 6. února 1934 došlo k velkým demonstracím před sněmovnou, při kterých bylo 16 osob zabito a několik set zraněno. Demonstrace se uklidnily teprve, když vláda radikálního socialisty Daladiera odstoupila.

Události, podnícené a vedené nacionálními studenty a fašistickými a monarchistickými ligami, vrhly neklid do celé Francie.

Socialisté a komunisté, vyburcovaní a postrašení rozmachem výbojnosti pravicového hnutí, vyhlásili pro své stoupence "stav mobilizace". Mezi oběma stranami byla sjednána dohoda o společném postupu.

Ani pravice nelenila. Různá bojová sdružení, monarchistická Action française a fašistické ligy, verbovaly pod své prapory mládež a bývalé válečníky. Z pravicových bojových sdružení největšího rozmachu dosáhly Crois defeu (Ohňové kříže), vedené plk. Francois dela Rocque, napodobující Hitlerovu stranu. Před svým rozpuštěním v roce 1936 měly 3 / 4 mil. členů. Mluvílo se o možnosti občanské války, o převratu zprava nebo zleva.

Volby konané v dubnu a květnu 1936 znamenaly vítězství levicové LF, která ze 618 míst v poslanecké sněmovně získala 380, kdežto ostatní strany jen 238. Celkem hlasovalo pro LF 5,5 mil. voličů, pro ostatní strany 4,1 mil. Ze stran LF získali socialisté 146 mandátů, radikální socialisté 116 a komunisté 82.

LF ještě nepřevzala vládu a již se ohlásily první stávky v továrnách. Dělníci požadovali zvýšení mezd, placenou dovolenou, účast na správě podniků, nečekali na slibované reformy cestou zákona. Přerušili práci a neopouštěli závody, zůstávali v nich ve dne i v noci, dokud podnikatelé nepřijali jejich požadavky. Hlídky u bran pečovaly o to, aby nikdo nepovolaný nevstoupil dovnitř.

Vláda LF v čele se socialistou Leonem Blumem se snažila zarazit stávkovou vlnu sérií předloh sociálních zákonů, jež podala nebo ohlásila ve sněmovně, a tím, že se ujala zprostředkovatelské úlohy mezi zástupci odborů a zaměstnavatelů. Vláda nechala uzákonit 40tihodinovou pracovní dobu, placené dovolené, prodloužení školní docházky do 14 let, snížení penzijní hranice, kolektivní smlouvy a zestátnění zbrojařského průmyslu. Zkrácení pracovní doby se přiblížilo americkému vzoru, kde v té době byla pracovní doba 35,6 hod. týdně. Mzdy byly zvýšeny o 12-25%.

Projevy socialistických řečníků na dělnických manifestacích, prohlašující program LF za 1. etapu její politiky, po níž přijde zestátnění bank, pojišťoven a základního průmyslu, nepřispívaly k uklidnění mysli. Základním omylem Blumovy vlády byla domněnka, že lze z komunistů udělat spolehlivé politické spojence a s nimi provozovat konstruktivní politiku. Agitací mezi dělníky komunisté bezohledně těžili ze shovívavosti svých spojenců a zapalovali vládě hořlaviny pod nohama. Komunisté získali převážný vliv nebo strhli na sebe vedení v dělnických odborech. Komunističtí tajemníci zpravidla podporovali maximální požadavky a neústupnost zaměstnanců a vybízeli je k porušování smluv uzavřených se zaměstnavateli. Dělnictvo se spoléhalo více na tzv. přímou akci a na davový nátlak na úřady a vládu.

Ve svém bojovném elánu přehlížela LF skutečnost, že dělnictvo tvořilo ve Francii jen asi 10 / 30 obyvatelstva, a také svízelnou finanční situaci státu. Za těchto okolností měly sociální zákony vlády LF více rušivý než uklidňující účinek v sociálních a hospodářských poměrech země. Také devalvace franku, kterou Blumova vláda chtěla vzpružit výrobu, zvláště pro vývoz, zklamala.

Situace se zhoršovala a neúspěchy v zahraniční politice (Habeš, Španělsko) vedly L. Bluma k demisi. V politice lidové fronty se pak snažil pokračovat nový předseda vlády v letech 1937-1938 radikální socialista Camille Chautemps, který vytvořil koaliční vládu se socialisty. Nová finanční opatření spolu se zhoršující se mezinárodní situací vedla k pádu Chautempse. Dne 13. března 1938, v době anšlusu Rakouska, se vláda ujala staronová socialisticko-radikální sestava, opět vedená Blumem. Nepřežila však ani měsíc, když jí parlament odmítl dát plné moci k provedení generálního plánu obnovy hospodářství. K vládnímu kormidlu byl povolán opět radikální socialista Daladier, který sestavil vládu bez socialistů. Jeho vláda je spojena s podpisem mnichovské dohody 30. září 1938, která byla francouzským parlamentem přijata naprostou většinou hlasů (proti byli jen komunisté a dva další poslanci). Blum děkoval Daladierovi, že umožnil lidu Francie "těšit se z krásy podzimního slunce". Daladier byl přijímán jako národní hrdina, vlna pacifismu se valila zemí. Lidová fronta byla prakticky mrtvá. Dne 6. prosince 1938 podepsal německý ministr zahraničí von Ribbentrop v Paříži deklaraci obou států o vzájemném respektování statu quo a o řešení sporných otázek jednáním.

7. Vojenská připravenost hlavních evropských mocností v předvečer války

a) Velká Británie

Britská armáda na konci 30. let dosud používala zbraní, které byly zastaralé již za první světové války. Podle gen. Sira Leslieho Hollise: "Neměli jsme žádné samopaly, žádné náboje s drážkou, žádné nárazové ruční granáty... Ve válečném letectvu samozřejmě neexistovaly žádné střežhlavé bombardéry a tanky se hodily leda do muzea. Tropické přílby vydávané oddílům posílaným na Východ, aby bránily Indii, Barmu a Malajsko, byly pozůstatky z búrské války. Skoro všechny pumy, které mělo válečné letectvo v roce 1939 k dispozici, pocházely z roku 1919... Neměli jsme v zemi skoro žádná protitanková děla a střelivo a velice málo polního dělostřelectva..." Armáda a námořnictvo této bývalé supermocnosti patřily k nejhůře vyzbrojeným armádám Evropy. Bylo to způsobeno vývojem anglického hospodářství v období mezi válkami, jehož následkem byly škrty ve vojenském rozpočtu.

Anglická pozemní armáda nebyla příliš početná - skládala se z profesionálních vojáků. Vlastní výzbroj pozemních jednotek byla značně zastaralá. Armádě téměř úplně chyběla moderní protitanková děla, lehké minomety a protitankové pušky. Velmi nedostatečně byly vyzbrojeny i jednotky protiletadlového dělostřelectva. V meziválečné době se velká pozornost věnovala tankům a jejich použití. V 1.světové válce se tanky osvědčily jako zbraně přímé podpory pěchoty. Po válce se střetly dva proudy názorů na použití tanků. První zastával stanovisko podpořené zkušenostmi z bojů, tedy že tanky mají být používány pouze k přímé podpoře pěchoty. Druhá skupina teoretiků tvrdila, že tanky se dají mnohem lépe použít ve velkých svazech schopných vytvářet hluboké průlomy do týlu protivníka. Zatímco anglické tanky byly roztroušeny u jednotlivých jednotek pěchoty, německé vrchní velení ze svých tanků sestavilo mohutné svazy, které snadno ničily vše, co jim přišlo do cesty.

Poté, co německá a italská letadla předvedla ve španělské Guernice, co dokáží bezohledně použité moderní bombardéry, začalo se vrchní velení britské armády zaměřovat na zvýšení bojeschopnosti svého letectva. Ve druhé polovině 30.let však patřilo britské letectvo k nejzaostalejším v Evropě. Hlavním problémem byly chybějící jednoplošné stíhací letouny. První stíhací jednoplošníky Hurricane dostaly Královské letecké síly (RAF) teprve v lednu 1938 a první letouny Spitfire až o půl roku později.

Anglie byla po staletí největší námořní velmocí. Námořnictvo bylo jedinou složkou britských sil, která byla prokazatelně silnější než nepřátelská. Nebezpečí hrozilo především od silného německého ponorkového loďstva.

b) Francie

Francouzská armáda, která byla po 1.světové válce považována za nejsilnější v Evropě, prodělala do roku 1939 značný úpadek. V roce 1928 byl změněn systém výcviku branců. Z dvouleté základní služby se přešlo postupně na šestiměsíční. To ovlivnilo bojeschopnost stálé části armády, která se stala spíše výcvikovým střediskem a nebyla schopna bojové akce bez povolání záložních vojáků a důstojníků. To se Francii vymstilo roku 1936, kdy bylo třeba vážně odpovědět na německou remilitarizaci Porýní. Vláda se domnívala, že případný vojenský zásah by byl příliš riskantní a neodhodlala se povolát ani jeden ročník záložníků. To vyvolalo nervózní reakci u spojenců Francie. Každoročním problémem byla otázka vojenského rozpočtu. Stalo se tradicí, že ministr financí zkrátí vojenský rozpočet o třetinu dříve, než ho předložil parlamentu. Další škrty následovaly při parlamentní debatě. Organizace francouzské armády byla v druhé polovině 30.let už značně zastaralá. Ve Francii hrálo stále ještě velkou roli jezdecktvo, které bylo v nových podmínkách více přítěží než bojeschopnou složkou armády. Pěchotě chyběly zvláště samopaly a tíživý byl nedostatek spolehlivých kulometů. Dělostřelectvu chyběly hlavně rychlopalné protitankové kanóny. Dalším závažným nedostatkem byla koňská trakce a tím daná pomalá pohyblivost dělostřeleckých jednotek.

Velcí důstojníci zastávali názor, že tanky mají působit pouze jako přímá podpora pěchoty, popřípadě jezdecktva. To ovšem vedlo ke značnému rozptýlení sil a v okamžiku nepřátelského útoku, který by byl proveden silnými tankovými svazy, by nemělo francouzské velení nic, čím by je zastavilo. Návrh plk.Charlese deGaulle, že by bylo vhodné tanky soustředit do samostatných

bojových svazků, byl zamítnut.

Dokonalou obranu v případě německého útoku měla zabezpečit soustava opevnění, vybudovaná na západních hranicích Francie, tzv. Maginotova linie. V první polovině 30.let šla na její výstavbu velká část již tak dost omezeného vojenského rozpočtu. Finanční prostředky pak chyběly při modernizaci tankových jednotek a letectva.

Zestátnění leteckého průmyslu v roce 1936 vedlo ke značným zpožděním a nedostatkům v dodávkách moderních letadel pro armádu. Nedostatky ve výrobě zavinily, že u mnohých vyrobených strojů dokonce chyběly motory, vrtule a další součásti. Také úroveň morálky a výcviku pilotů byla mnohem nižší než u pilotů Luftwaffe.

Francouzské námořnictvo bylo početnější a v mnoha ohledech lépe vyzbrojené, ve srovnání s německým. Dalo se však těžko předpokládat, že by ve vzájemném konfliktu mohlo mít větší význam.

c) Německo

Německou armádu na konci 30.let je možno považovat za nejlépe vyzbrojenou, organizovanou a vycvičenou armádu Evropy. Díky podmínkám kapitulace po 1.světové válce bylo Německo nuceno svou armádu vyzbrojit vlastně od základů. Armáda tedy dostávala výhradně moderní zbraně zkonstruované v německých továrnách tajně už před nástupem nacistů. Ve výzbroji nebyly proto prakticky žádné zastaralé zbraně, jaké tvořily v té době výzbroj armád Anglie a Francie.

Německá armáda byla vyzbrojena na svou dobu moderními samopaly a velice kvalitními karabinami. K výzbroji patřily i velice výkonné lehké samopaly. Na místo jezdeckta nastoupily v německé armádě motorizované jednotky. Byly složeny z motocyklových oddílů a obrněných transportérů. Chloubou německé armády byly tanky. Němečtí teoretici poznali možnosti tanků použitých ve velkých samostatných skupinách. Německé tankové divize představovaly při masovém použití zbraní značnou sílu.

Německé letectvo bylo před válku kvantitativně i kvalitativně nejsilnějším letectvem Evropy. Pro Luftwaffe bylo typické zavádění moderních výkonných konstrukcí letadel všech kategorií. Stíhací jednotky měly ve výzbroji letoun Messerschmidt, který nenacházel mezi zahraničními konstrukcemi zcela rovnocenného protivníka. Bombardovací letectvo tvořily jednotky vyzbrojené střemhlavými bombardéry Junkers a klasickými bombardéry Heinckel. Nejslabším článkem německých ozbrojených sil bylo válečné námořnictvo. V roce 1939 mělo jen pět moderních bitevních lodí. Na druhé straně představovalo značnou sílu a nebezpečí pro obchodní loďstvo Francie a Velké Británie 57německých ponorek. Hlavním cílem německého loďstva bylo přetnout zásobovací trasy nepřátelských států a přinutit je tak ke kapitulaci.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že Německo bylo v roce 1938 připraveno na válku mnohem lépe než Anglie a Francie, nemluvě o tom, že anglické a francouzské veřejné mínění bylo ovlivněno silným pacifismem. Ve Francii také lidová fronta svou výlučnou politikou a porušováním právního řádu přispěla svým dílem k rozkladu národních a morálních hodnot a pojítek, z něhož vyplynula květnová katastrofa v roce 1940.□